

*Олександр Музичко,
к.і.н., доцент кафедри історії України історичного
факультету ОНУ імені І.І. Мечникова*

ПЕРШИЙ ГРУЗИНСЬКИЙ КОНСУЛ В ОДЕСІ ОВСІЙ ІЛАРІОНОВИЧ УШВЕРІДЗЕ: ТОЛЕРАНТНІСТЬ ЯК ПРИНЦИП ДИПЛОМАТІЇ

Період 1917 - 1920 рр. є одним з найнасиченіших та найяскравіших в історії Одеси, незважаючи на увесь трагізм тогочасних революційних та військових подій, що завжди є ознакою переламно-екзистенційних епох. Однією з рис часу було функціонування у місті у 1918 -1920 рр. низки дипломатичних представництв новопроголошених демократичних держав на постімперському просторі, знищених комуністами у 1921 р. Метою цієї статті є висвітлення біографії очільника одного з цих представництв, Консульства Демократичної Республіки Грузія в Одесі, Овсія (в російськомовній традиції Євсевія) Іларіоновича Ушверідзе. Використано основні російськомовні джерела (актові, наративні (преса), що дозволяють, хоча і далеко від бажаної повноти, окреслити основні віхи життя цієї непересічної особистості, яка була, можна твердити, однією з «зірок» одеської преси 1918 - 1919 рр. На сьогодні в наявній літературі наявні лише констатуючі згадки про постаті, дипломата [1].

О. Ушверідзе народився 4 листопада 1884 р. у православній родині Іларіона Миколайовича Ушверідзе та Ліси Леванівни в селищі Нанейгівіліс Сегулі Озургетського повіту Кутаїської губернії. Незважаючи на те, що його батько був сином священника, в документах Овсій був записаний як дворянин. Середню освіту він здобув в Єлісаветпільській чоловічій гімназії. У 1907-1912 рр. отримав вищу освіту на юридичному факультеті Новоросійського університету. Він слухав лекції приват-доцентів К. М. Смирнова з історії римського права, В. М. Твердохльובה з фінансового права та муніципального господарства Росії, В. М. Образцова - судової психології, В. Д. Каткова - політичної економії, П. О. Михайлова та Е. Я. Неміровського - карне праве; професорів О. Я. Шпакова - історії руського права, М.Ю. Чижова - енциклопедії та історії філософії права, О. Ф. Федорова -

статистики та торгівельного права, В. М. Ренненкампа - державного права, В. І. Адамовича - догми права, С. П. Ніконова - цивільне право та догму римського права, О. І. Алмазова - церковне право, В. М. Грибовського - поліцейське право, П.Є. Казанського - міжнародне право, О. В. Корша - судову медицину, В. М. Палаузова - карний процес, В.І. Курдиновського - цивільний процес і практичні заняття з цього предмету в О. І. Загоровського. Вивчав французьку мову під керівництвом А. Шапеллона [2].

Як і багато інших грузинських студентів, О. Ушверідзе брав участь у студентському русі, про що свідчить запит поліції про нього в канцелярію університету. З'ясувалося, що він листувався з ув'язненими студентами, а можливо, належав і до Центрального органу студентів. У квартирі О. Ушверідзе був проведений обшук.

Після завершення навчання О. Ушверідзе працював помічником присяжного повіреного. В тогочасних довідниках адресою, за якою він приймав, вказано вулицю Херсонську, 19. Можливо, це було і місце мешкання юриста.

Наприкінці 1912 р. в канцелярію одеського градоначальника надійшло клопотання від професора хімії Новоросійського університету П. Г. Мелікішвілі, його учня, приват-доцента того ж університету Я. П. Мосешвілі, випускників Новоросійського університету, відомого історика, економіста, громадського діяча, С. Л. Аваліані, помічника присяжного повіреного М. М. Джугелі, О. І Ушверідзе та магістра фармакології І Г. Кутателадзе. Вони просили градоначальника від імені грузинської громади Одеси про відкриття у місті Товариства «Сакартвело» (Грузія), «установи, де можна було б провести час у колі своїх земляків». Як приклад такого товариства підписанні наводили польське товариство «Ліра». До клопотання був прикладений статут, в якому метою майбутнього грузинського товариства проголошувалося «приємне і корисне проведення часу», а основними формами діяльності - організація балів, маскарадів, дитячих вистав, створення бібліотеки і т. п. Проте секретні матеріали про ініціаторів, що не забарилися надійти від начальника жандармського управління, не залишали жодного шансу на успіх. Чиновник повідомляв, що П. Г. Мелікішвілі у 1906 р. брав участь у місцевому відділенні «Академічного союзу». Найгірша репутація була у М. Джугелі, соціал-демократа, який вів пропаганду серед студентів. Лише у лютому 1914 р. клопотання було відхилено [3 1-17].

Як знушальна відповідь на це клопотання виглядав арешт у березні 1913 р. 15 студентів-грузинів (13 у віці 21-24 років, двох - 27 років, які вже пройшли весь університетський курс) за порушення постанови «Про збіговиська та зібрання». Студентів звинувачувати у створенні «національної студентської грузинської партії» [4].

Судовий процес 11 грудня 1913 р. зібрав багато глядачів, переважно студентів, і мав великий резонанс. Одним з помічників присяжного повіреного був О. Ушверідзе, а захисником та перекладачем С. Аваліані. Суть справи полягала у тому, що 17 березня у квартирі одного із студентів знайшли анкети та бланки правління партії. Її члени збирали кошти для бідних студентів-грузинів, налагодили переписку з правлінням грузинського земляцтва у Дерпті, опікувалися справою перевезення на Кавказ тіла померлого популярного професора В. М. Петріашвілі і т. д. Товариш голови М. Баранов доводив, що в Новоросійському університеті діє організація студентів-грузинів, що поділяється на групи по десять чоловік, які здають в касу по 25 копійок на місяць. Кожна група правління має свого голову. Підсудні не визнали свою провину, стверджуючи, що студенти грузини надають підтримку новоприбулим товаришам, але грузинського земляцтва як правильної та постійно діючої організації в Новоросійському університеті на відміну від Москви не існує. Один зі свідків Церетелі говорив про земляцтво в територіальному сенсі, колонії, тобто про співтовариство студентів-співвітчизників. С. Аваліані заперечував правильність перекладу елів «грузинська національна партія», а О. Ушверідзе розповів про важке матеріальне становище студентів-грузинів в Новоросійському університеті. Умілий захист забезпечив виправдання підсудних [5]. Але знаменита київська «справа Бейліса», що супроводжувалась появою на сторінках одеських газет протестів грузинських студентів та студенток, засвідчила реально існуючий потяг студентського грузинського товариства до активної участі в суспільно-політичному житті [6].

Процес інспірував деякі негативні відгуки про грузинів у пресі. Це спонукало О. Ушверідзе надіслати у редакцію провідної одеської газети відкритий лист, який можна вважати виголошенням його концептуальної програми, маніфестом толерантності, актуальним і сьогодні, який він буде надалі впроваджувати і на посаді консула Грузії в Одесі. З огляду на важливість документа наводимо його без купюр:

«Милостивый Государь, господин редактор! Позвольте при посредстве вашей газеты отметить недопустимость выступления в общей печати с новременской манерой обобщения тех или иных уродливых фактов кавказской жизни и делать из них, конечно, неправильные умозаключения. Когда подобные обобщения мы читаем в столбцах «Нового Времени» или ему подобных органов, для нас, кавказцев, их выступления понятны и мы их никогда не опровергаем.

У этих «газет» особая «тактика» и «доброжелательство» по отношению вообще к инородцам, и в частности обитателям злосчастного Кавказа. Стоит только сообщить «П.Т.А.» о каком-нибудь убийстве или грабеже на Кавказе, как эти «почтенные» газеты ополчаются в поход: советуют послать карательные отряды выселить целые деревни и находят лишнюю роскошь такие учреждения для Кавказа, как университет, земство, суд с присяжными заседателями и т. д. «Да ведь кавказцы еще дикари!» - восклицают они. Им все равно - грабят-ли находящиеся еще в первобытном состоянии горцы, истязают-ли самих себя на священном празднике «шах-сей вах-сей» татары и т. д.; или все это в одинаковой степени свойственно и грузинам, и армянам. Для них, для этих защитников пресловутой «истинно-русской» государственности, все равно и все подобные факты они поэтому подводят непременно под стереотип: «сепаратистское движение кавказцев».

Но когда подобные обобщения делают, - я уверен, что в силу незнания кавказской жизни, которая слишком разно-

образна в своих проявлениях, - газеты, которые мы привыкли уважать, - это непозволительно. К сожалению, у нас, в Одессе, фельетонист одной из местных газет позволил себе сделать подобный выпад. Он с самоуверенностью преподнес нашей читающей публике фразы:

«Из Кутаиса сообщают...

Впрочем, что могут сообщить из Кутаиса?

Мы еще заранее знаем: или появился Зелим-Хан, или - украли какого-нибудь купца». Позволительно спросить этого фельетониста: знакомы-ли вы с жизнью этого города, с этим народом, с этим краем? Видно, география не совсем в ладах с вами... Откуда вы взяли Зелим-Хана в Кутаисе? Или полудиккий абрек и грузинский крестьянин по вашему одно и то-же? Нет! Это немного не так. Их разделяют тысячи верст, многовековая культура последнего и кое-что другое, но вам еще неизвестное. Идя по этой логике, можно смело обвинить в зверствах в Балканской войне французов или немцев, так как судьба устроила так, что им приходится жить в одной части света с турками и греками. Но если бы этот фельетонист действительно поинтересовался бы, «что могут сообщить из Кутаиса», то наверно получил бы некоторые другие сведения из многих источников. Он узнал-бы, что никакого Зелим-Хана никогда не было в этих краях; он узнал-бы, что жители этой губернии - грузины живут не грабежом и насилием, а мирным культурным трудом, имеют во всех деревнях школы, библиотеки, читальни и население сплошь грамотное; что они достигли известной политической зрелости и политического воспитания, что подтверждают их представители в наших законодательных учреждениях. А в 1905 году, когда крестьяне центральной России уничтожали все на своем пути, у «садысь пожалуйста, знакомый, тобэ красть будем» все протекало довольно мирно, разумеется, в пределах возможности. Нападения и убийства, о которых пишет г. фельетонист, не есть «особый род промышленности только на Кавказе», а - общее наследие тяжелых годов России. Его найдете и на Кавказе, и в Одессе и в них не будет недостатка по всей России» [7].

Показово, що наприкінці ХХ - на початку ХХІ ст. ця проблема була не менш актуальною. У цьому переконує лист Гру-

зинського одеського товариства «Сакартвело» Л. М. Самхарадзе на ім'я президента Асоціації національно-культурних об'єднань, в якому він, зокрема, відзначив серед найважливіших завдань Асоціації: «Треба нарешті припинити публікації у пресі інформації через радіо та телебачення про людей та їхні вчинки, які порушують закони України, під кодовою назвою «осіб кавказької національності». Такої нації немає! Є громадянин України, який порушує закони - його слід покарати в законному порядку, а переважна більшість чесних людей, що проживають в нашому регіоні, ні в якому разі не повинна відчувати себе пригнобленими, приниженими та ображеними. Ми, громадяни України, живемо разом з прекрасним народом, на прекрасній землі України, однаково несемо відповідальність за щастя і долю нашої держави» (з поточного архіву товариства «Сакартвело». За можливість ознайомитися з цим документом дякую сучасному голові товариства А. Б. Якобішвілі).

У березні 1914 р. ті ж самі О. Ушверідзе, М. Джугелі, С. Авалиані, Я. Мосешвілі та їх нові соратники - ординатори клініки при Новоросійському університеті лікарі Семен Микифорович Кіпшидзе, Микола Савелович Кахіані, Михайло Караманович Цецхладзе - відновили клопотання про відкриття в Одесі грузинського товариства «Сакартвело». Статут був залишений майже без змін. Щоправда, на цей раз у клопотанні відбулася достатньо суттєва зміна. Підписанти підкреслювали, що товариство має буTM засноване «в інтересах об'єднання Одеської грузинської інтелігенції», у цьому твердженні можна бачити відгомін бажання створити щось більше, ніж просто культурно-розважальний заклад. Але й на цей раз влада не задовольнила прохання грузинів [8.18 -32].

О. Ушверідзе був серед організаторів яскравих та резонансних культурно-просвітніх заходів - грузинських вечірок. До 1916 р. грузинське земляцтво організувало 9 таких заходів на користь бідних одеських студентів-грузинів та постраждалих від війни (у 1915 р.), які, за спогадами професора М. М. Ланге, «Одеса довго пам'ятала» [9. ХХІІІ].

Таким чином, в якості присяжного повіреного О. Ушверідзе Ще до 1917 р. зарекомендував себе як один з лідерів грузинського національного руху в Одесі, захисник інтересів грузинських

студентів. Тому не дивно, що саме йому судилося у буремні та визначальні 1918-1921 рр. виконувати місію фактично «головного грузина» Одеси.

У серпні 1918 р. з Тбілісі до Києва вирушила дипломатика місії Грузії на чолі з Віктором Васильовичем Тевзая, членом грузинського парламенту юристом за освітою. Мета місії полягала у встановленні дипломатичних, торгівельно-економічних та культурних відносин з Українською Народною Республікою. На початку^ вересня 1918 р. у Києві, після переговорів з урядом, почало функціонувати дипломатичне представництво Грузії. Послом призначений В. Тевзая, його заступником - Д. Вачейшвілі. В. Тевзая уклав з українським урядом кілька міждержавних договорів політичного та економічного (торгівельного та фінансового) характеру.

Одеса була важливим дипломатичним центром у зв'язку з регулярним відвідуванням міста дипломатами. У липні 1918 р. Одесу відвідав Д. Вачейшвілі [10]. У лютому 1919 р. проїздом з Вінниці до Тбілісі через Одесу проїхало українське посольство в Грузії з 19 осіб на чолі з Л. Лесняком [11]. Перші згадки про плани заснування Грузинського консульства в Одесі з'явилися в одеській пресі ще на початку липня 1918 р. [12]. Генеральне консульство Грузії в Одесі на чолі з генеральним консулом О. Ушверідзе було засновано 11 вересня 1918 р., проте розгорнуло реальну діяльність, від жовтня. Головні завдання консульства полягали у наданні допомоги військовополоненим грузинам та представникам інших національностей, а також у налагодженні торгівельних відносин між Україною та Грузією. У веденні консульства була не лише Одеса, але й Одеська округа. Тимчасово консульство розмістилось на етапному грузинському пункті на Польській вулиці, 3 [13].

Перше приміщення консульства з листопада 1918 р. по лютий 1919 р. знаходилося у будинку на вулиці Гоголя, 15.3 лютого по вересень 1919 р. Грузинське консульство знаходилося на вулиці Садова, 4 [14]. Серед інших співробітників консульства у джерелах згадується В. Жоржоліані та Лука Селівановіч Муджирі. Останній іноді виконував обов'язки генерального консула. Розпорядженням Республіки Грузія при Грузинському Генеральному консульстві в Одесі у січні 1919 р. була заснована особлива економічна рада, яка

мала керувати всіма справами по товарообміну з Грузією і транспортуванню вантажу. Економічна рада видавала довідки і відомості бажаним налагодити торговельні відносини з Грузією [15].

Для керівництва цим відділом наприкінці січня 1919 р. з Києва, в Одесу приїхав член економічної ради при Грузинському посольстві Матвій Іванович Скобелев (1885-1938 рр.) [16]. Він був дуже помітною фігурою у суспільно-політичному житті Російської імперії початку ХХ ст., соціал-демократом, учасником революції 1905 р., політичним емігрантом, з 1912 р. був депутатом четвертої Державної Думи від російського населення Закавказзя. У травні - вересні 1917 р. був міністром праці Тимчасового уряду. Тісно співпрацював з І. Г. Церетелі. 5 січня 1918 р. на засіданні Установчих Зборів М. Скобелев як депутат від Закавказзя різко засудив комунізм-більшовизм. На початку березня економічним радником при грузинському консульстві був призначений вже згаданий вище С. Аваліані [17]. у серпні 1919 р. серед співробітників консульства згадується його перший секретар Г. А. Меферт [18].

З квітня по серпень 1919 р. до складу консульства входив вже згаданий Б. Тевзая, який очолював грузинську дипломатичну місію і планував тільки проїхати через Одесу, але у зв'язку з встановленням влади комуністів, був змушений затриматися у причорноморському місті на чотири місяці. Генеральне консульство Грузії в Одесі прагнуло налагодити економічні зв'язки між Одесою та Грузією. Для цієї мети були усунені формальності на Одеській митниці для товарів з Грузії [19]. Також було отримано дозвіл: від англійського командування на вивезення з Херсонського району для Грузії 100000 пудів борошна [20]. Вагомими були досягнення Грузинського Генерального консульства в Одесі у справі захисту прав громадян Грузії. Консульство забезпечувало всіх бажаних візами на проїзд до Грузії [21]. О. Ушверідзе згадував, що зусиллями консульства лише наприкінці 1918-1919 р. з Одеси було вивезено 10000 громадян Грузії, з них 1000 росіян [22].

О. Ушверідзе прагнув захистити громадян Грузії від служби в інших арміях, забезпечити транспортування тисяч грузинів до себе на Батьківщину, нагодувати й обігріти тих, хто пе-

ребував в Одесі. Для цієї мети була заснована безкоштовна їдальня. Про досягнення консульства свідчить такий випадок. У березні 1919 р. завдяки клопотанню консульства Одеська міська управа видала грошову допомогу громадянину Грузії, міщанину Кутаїської губернії, члену правоохоронної дружини, Діонісію Белошвілі, який позбувся лівої руки в результаті збройного зіткнення з бандитами біля толкучого ринку в Одесі [23].

Велику увагу консульство приділило налагодженню зв'язку між одеситами та населенням Грузії. У лютому 1919 р. до Одеси приїхав представник грузинського телеграфного агентства Я. І. Камський, відряджений для організації телеграфного зв'язку між Грузією та Одесою. Англійське командування Одеси висловило готовність надати для цієї мети лінію індоєвропейського телеграфу [24]. У тому ж місяці консульство організувало для зручності одеського товариства та осіб, що проживають на Кавказі, регулярну пересилку і доставку кореспонденції в Одесу за посередині два кур'єрів [25].

Грузинське консульство не тільки прагнуло допомогти громадянам Грузії всіх національностей, але й громадянам інших держав. У грудні 1918 р. з порту вийшов пароплав «Володимир» з 2 тис. колишніх військовополонених грузинів, вірменів та росіян. На цьому ж пароплаві Грузинське консульство відправило близько 200 уродженців Туркестану та Сибіру. Їм було надано все необхідне та забезпечено безкоштовний проїзд по залізницях [26].

Особливо важливою була роль Грузинського консульства в період панування комуністів в Одесі у березні - серпні 1919 р. У місті були закриті всі консульства, крім Грузинського. Від'їжджаючи, консули поклали місію захисту прав усіх громадян іноземних держав на О. Ушверідзе як голову консульської ради. В умовах кривавого терору О. Ушверідзе та його колегам вдалося врятувати життя багатьох людей різних національностей. Так, завдяки главі дипломатичної місії В. Тевзая були звільнені професори С. Г. Вілінський, О. П. Доброклонський, В.М. Ренненкампф, С. С. Груздев, О. М. Югітін, О. І. Щербаков та низка відомих судових діячів. Професор С. Г. Вілінський згадував про О. Ушверідзе: «Ця людина разів десять

на день обходила камери, цікавлячись долею кожного ув'язненого і надаючи найширшу підтримку, домовляючись з можновладцями, і в результаті дуже багато хто був звільнений» [27].

Після вигнання більшовиків О. Ушверідзе влаштував благодійну виставу у Драматичному театрі, в якій погодилися: взяти участь Іза Кремер, Полякова, Полонська, Самбірська, Баратов, Василь Вронський, Залевський, Дніпрова, Селявін, Собольщikov-Самарін, Чернов, Михайло Цесевич, Юровський та інші. Вистава не відбулась у зв'язку з ліквідацією консульства. Найтісніше з іноземних представників О. Ушверідзе співпрацював з французьким консулом Лонт'є, пані Гюбір, греком Павліді, італійцем Бассо, поляком Греком та представником німецького Червоного Хреста доктором Гюбе.

Найгострішою наприкінці 1918 - на початку 1919 р. була проблема грузино-вірменських відносин у зв'язку з військовим конфліктом між Грузією та Вірменією. Заява Грузинського прес-бюро із засудженням позиції Вірменії викликала протест вірменського консула в Одесі [28]. Однак вже в лютому 1919 р. взаємини між консульствами обох держав в Одесі нормалізувалися. У вірменському консульстві відбувся дипломатичний сніданок для грузинських дипломатів, на якому пролунали примирливі заяви [29].

Непросто склалися відносини О. Ушверідзе з азербайджанськими колегами. У донесенні міністру іноземних справ Азербайджана М. Ю. Джафарову 12 липня 1919 р. дипломатичний представник Азербайджанської Республіки в Україні М. Ю. Везіров згадував про свій візит до О. Ушверідзе: «Ом меня принял очень радушно. Говорили о грузинско-мусульманской дружбе, об общих интересах и тут же, переступив границы официального визита, начали вести деловые разговоры, и я поручил защиту интересов наших граждан грузинскому консулу... Инициатива в дате отправки представителей и граждан исходила от грузинского консульства, ибо они находились в контакте с большевиками, совместно устанавливали правила и порядок посадки на пароход». Щоправда, М. Везіров залишився незадоволеним тим, що азербайджанським громадянам довелося чекати кілька годин відправлення на Батьківщи-

ну, тоді як представників інших держав відправили раніше, і звинуватив грузинського консула у нетактовності. Відчувається емоційна упередженість цих звинувачень, адже зрозумілим є бажання О. Ушверідзе в першу чергу задовольнити інтереси великих держав, від яких залежала вся доля Грузії [30. 250]. у серпні 1919 р. О. Ушверідзе надіслав ноту від імені грузинського уряду більшовикам із засудженням їх репресій проти Грузинського посольства у Москві [31].

О. Ушверідзе жодним чином не вдалося домовитися з російськими військами генерала А. Денікіна («білогвардійці»). Вже у березні 1919 р. градоначальник Одеси О. Санніков закрити Грузинське консульство, але О. Ушверідзе апелював до англійського та французького командування і права консульства були відновлені. Своє негативне ставлення до Генерального консульства Грузії та власне країни, лідери цієї військово-політичної сили сформулювали досить чітко. Градоначальник Одеси генерал М. Шилінг підкреслив: «Жодних стосунків з Грузією ми не маємо. Консула їй мати не дозволено». Під час візиту до Одеси А. Денікін похвалив вірмен за вірність Росії і дорікнув за зраду грузинів та азербайджанців [32]. Таким чином, 18 серпня 1919 р. М. Шилінг віщав наказ про закриття Генерального консульства Грузії в Одесі. Після цього в одній з провідних одеських газет з'явилась єдина в історії Південної України у ХІХ - на початку ХХ ст. різко антигрузинська стаття зі схваленням вигнання О. Ушверідзе [33].

Як приватній особі О. Ушверідзе було дозволено залишитися в Одесі, але він гордо відкинув ідо пропозицію. Навіть після закриття консульства О. Ушверідзе відправив британському комісарові Закавказзя, міністерству закордонних справ Грузії А. Денікіну та французькому командуванню протест з приводу арешту росіянами грузинського пароплава «Брата Феофанія» та складного становища грузинських біженців в Одесі [34]

11 вересня 1919 р. члени Грузинського консульства разом з близько 200 грузинськими громадянами, серед них 100 військовополонених, які перебували досі на грузинському етапному пункті, виїхали до Грузії на спеціально зафрахтованому для них моторно-вітрильному судні. Його власник у вигляді компенсації отримав право придбати на Кавказі за нормальними цінами і

доставити в Одесу 1500 пудів гасу та масла. Від'їжджаючи з Одеси, О. Ушверідзе зазначив, що він «не мислить Одеси, що настільки зацікавлена у взаєминах з Грузією і настільки тісно пов'язана з нею, без представництва Грузії. Грузія набагато менше зацікавлена у постійних взаєминах з Південною Росією, ніж навпаки. Переважна кількість наших військовополонених ми вже відправили на Батьківщину. У Грузії величезні запаси гасу, дров, які можна експортувати морем до Одеси, цукрова і мануфактурна промисловість. Іноземна валюта набагато дешевше у нас, ніж в Одесі. Ми випускаємо гроші тільки під забезпечення певних природних багатств, марганцева промисловість обіцяє Грузії незліченні багатства. У нас немає ґрунту для більшовизму, уряд спирається на широкі версти населення» [35]. Ще більш оптимістичним, але, як показала вся подальша історія і нереалістичним, було зауваження В. Тевзая про те, що грузинська та російська демократії легко знайдуть спільну мову [36].

Процедура закриття консульства і від'їзд консула супроводжувались сплеском позитивних почуттів до Грузії з боку багатьох одеситів. О. Ушверідзе щодня відвідували численні депутати різних громадських, національних груп і організацій: від польської колонії на чолі з ксьондзом Кухарським, вірменської колонії, союзу німців-колоністів Чорноморського краю, місцевої німецької та естонської колоній, Союзу службовців громадських та державних установ Одеси та Херсонської губернії. В усній та письмовій формі вони висловлювали подяку за порятунок їхніх співвітчизників, колег, друзів та родичів. Єпископ Олексій дякував «героям духу-грузинам, кращим братам по вірі» за порятунок священиків від більшовиків [37].

Тимчасовий президент французького благодійного товариства Лонтъє від імені французької колонії висловлював подяку О. Ушверідзе за те, що він поставився до французьких громадян з терпінням і дбайливістю: «Грузинський консул і його Дійсні співробітники можуть бути впевнені, що кожен раз, коли моїм співвітчизникам доведеться говорити про політичні події, свідками яких воші були, імена консула і його співробітників будуть у всіх на вустах і будуть супроводжуватися Щирою вдячністю, що йде з чистого серця» [38].

Напередодні від'їзду членів консульства відбулося вшанування О. Ушверідзе групою одеських іноземних та місцевих громадських діячів. Вони підкреслили його заслуги, про які було повідомлено урядам Антанті. Від місцевого французького командування О. Ушверідзе отримав вдячного листа.

Через три місяці О. Ушверідзе повернувся до Одеси. Його вітали як діяча, популярного в місцевих громадських, особливо іноземних колах [39]. У січні 1920 - лютому 1921 р. він очолював «Особливу економічну місію Грузинської демократичної Республіки на півдні Росії та в Румунії». Членами місії крім О. Ушверідзе були його заступник полковник Олексій Бахвовіч Хвітія, капітан пароплава «Брати Феофанія» Василь Максимович Жоржоліані, начальник охорони при місії Лука Селівановіч Муджирі, Василь Давидович Думбадзе. У жовтні 1920 р. до складу місії був включений інженер, громадянин Грузії, Марк Йосипович Рабинович та лікар Андрій Іларіонович Ушверідзе, ймовірно, брат Овсія Іларіоновича. Газети також називали членами місії адмірала князя Чавчавадзе та полковника Чавчавадзе.

В Одесі О. Ушверідзе обговорив питання товарообміну між Одесою та Грузією з градоначальником та англійським консулом [39]. В інтерв'ю він висловив стурбованість важким становищем грузинських біженців та полонених, які залишилися в Одесі. Він планував просити одного з місцевих консулів прийняти на себе захист грузинів та відбору бажаючих виїхати до Грузії [40].

23 березня 1920 р. між Грузинською місією та Прав! лінням Одеської кредитної спілки кооперативів був укладений договір про обмін товарами. Грузія поклала на себе зобов'язання постачати до Одеси паливо, а одесити - зернові продукти та цукор [41. 73-75].

О. Ушверідзе та його колеги продовжували виконувати інформаційну місію. В умовах антигрузинської пропаганди він відкидав звинувачення в агресивності Грузії, заявляючи, що «ми є далекими від агресивності, але будь-які посягання на нашу незалежність зустрінуто відсіч. Ми проти більшовизму, їх шлях лежить в Азію, ми свої погляди звертаємо у бік Європи. Грузія поверне собі положення брам, що з'єднують Європу

з Азією. Для захисту своєї Батьківщини весь грузинський народ не на словах, а на ділі, як одна людина піде проти тих, хто зазіхає на нашу незалежність» [42]. Також він пообіцяв, що грузинський уряд прихистить всіх бажаючих представників інтелігенції [43].

Головними цілями місії в Одесі було встановлення торгівельно-економічних відносин, захист прав грузинських громадян і повернення Грузії пароплава «Брати Феофанія», який був затриманий в одеському порту спочатку денікінцями, а потім і більшовиками. О. Ушверідзе писав, що цей пароплав поглинув стільки коштів і праці грузинських дипломатів, що він втратив матеріальне значення. Однак, «питання принципу і Державної гідності вимагають, щоб пароплав, який прибув сюди під нашим прапором, повернувся би під ним же у свій вихідний порт Поті» [44]

Але завдання місії були паралізовані зигзагами політики більшовиків щодо незалежної Грузії. У результаті поїздки членів місії влітку 1920 р. у Харків та зустрічі там з Х. Раковським комуністи погодилися на звільнення пароплаву. Більше того, було прийнято рішення влаштувати урочисті проводи від'їжджаючим на пароплаві грузинським дипломатам. Але у серпні 1920 р. більшовики знову вдалися до репресивних дій: припинили визнавати грузинське громадянство, громадяни Грузії стали призиватися на військову службу, нести трудову повинність, їм забороняли повертатися до Грузії. І все ж останній виявлений документ від 28 лютого 1921 р. про діяльність грузинської місії в Одесі свідчить про те, що О. Ушверідзе і його товаришам навіть у таких складних умовах вдалося вибороти повернення консульської будівлі на Садовій вулиці. Після укладення мирного договору між Грузією та УРСР О. Ушверідзе просив дозволу на підняття грузинського прапора над цією будівлею [45]. Ці успіхи були зведені нанівець після комуністичної окупації Грузії. У березні 1921 р. чекісти заарештували грузинських консулів Цегареллі у Харкові та Ушверідзе в Одесі.

Подальше життя О. Ушверідзе склалося дуже непросто. Комуністи заслали його разом з родиною у місто Каптан (Тверська область). Однак, за спогадами його правнука, у другій по-

ловині 1930-х років «в один прекрасний день «вибаченому» О. Ушверідзе пригадали його минуле, заарештували та відправили на цей раз подалі Кашина». 7 лютого 1942 р. його заарештували, а 11 грудня 1942 р. військовим трибуналом військ Народного комісаріату внутрішніх справ (НКВС) засудили до вищої міри покарання.

20 серпня 1943 р. вирок був замінений на 10 років позбавлення волі. О. Ушверідзе відбував ув'язнення в «Північному залізничному таборі НКВС» на крайньому північному сході Європейської частини Росії. Військовою колегією Верховного суду у грудні 1943 р. справу було припинено. Найвірогідніше, О. Ушверідзе все ж довелося затриматися в таборах. За спогадами його правнука, він звільнився тільки на початку 1950-х років. Після цього мешкав у Тбілісі, працював в арбітражному суді. Помер перший грузинський консул в Одесі у Тбілісі близько 1960 р.

О. Ушверідзе був одружений на дворянці Катерині Василівні Дуриліній, 1887 року народження. Вінчання відбулося 19 вересня 1910 р. в Одеській Сретенській церкві. У 1914 р. К. Ушверідзе закінчила природниче відділення фізико-математичного факультету Одеських вищих жіночих курсів. 24 червня 1915 р. у подружжя народилась донька Лапі, у подальшому талановита художниця. Мали вони й сина, але він помер ще хлопчиком. Сьогодні у Москві живе правнук О. Ушверідзе Георгій Рюріков. Наприкінці життя О. Ушверідзе вдруге одружився з Тамарою Георгіївною Дадіані.

Нова ера в історії грузинської дипломатії в Одесі розпочалася у 1990-х рр. Вперше ідея заснування консульства Грузії в Одесі була висловлена під час візиту одеського міського голови до Грузії у 1996 р. В результаті був підписаний договір про встановлення партнерських зв'язків між Одесою та Тбілісі. Відкриття Генерального консульства Грузії в Одесі відбулося 26 травня 1998 р. До консульської округи Одеського консульства включені Автономна Республіка Крим, Одеська, Херсонська та Миколаївська області. Перше приміщення консульства розташовувалося на вулиці Ланжеронівській, 21, надалі на вулиці Льва Толстого, 30. Від квітня 2009 р. консульство працює в будівлі на вулиці Маріїнській, 4.

Хоча в тодішній пресі відкриття консульства сприймалось як абсолютно новий факт в історії українсько-грузинських відносин, фактично цей акт був відновленням Грузинського консульства та місії в Одесі 1918-1921 рр. Справу О. Ушверідзе гідно продовжили грузинські консули в Одесі Тенгіз Сергійович Джанджгава, Георгій Давидович Дзnelадзе, Георгій Ревазович Джапарідзе, Зураб Сергійович Маршанія, Зураб Георгійович Квачадзе, Теймураз Тимурович Нішніанідзе, Манучар Борисович Цоцонава.

Отже, діяльність О. Ушверідзе у 1918 - 1920 роках в Одесі заклала основи позитивних тенденцій, що плідно розвиваються вже в наш час. Нині триває процес декомунізації, обговорюються назви вулиць, меморіальні дошки і т. п. знаки вшанування подій та постатей історії. Вважаємо, що О. Ушверідзе цілком вартий пошани сучасних одеситів і відтак увічнення у пам'яті нащадків принаймні у меморіальній дошці.

Література:

1. Килидзе Симон Украина - Грузия. Неизвестные страницы истории дипломатии // Хроніка - 2000: Укр. культурол. альм.: Україна. Грузія. К., 2002. Вип. 47-48 // <http://i023.radikal.ru/0907/09/0281dcbf0936t.jpg>
2. Державний архів Одеської області (ДАОО). - Ф. 45. - Оп. 5. - Спр. 13421.
3. ДАОО. - Ф. 2. - Оп. 7. - Спр. 514.
4. Судебная хроника. Дело студентов-грузин // Одесские новости. - 1913. - 12 декабря.
5. Одесские новости. - 1913. - 21 марта.
6. Приветственная телеграмма в Киев студентов-грузин // Маленькие Одесские новости. - 1913. - 29 октября; Протест студентов-грузин // Маленькие Одесские новости. - 1913. - 28 октября.
7. Ушверидзе Е., помощник присяжного поверенного. Письмо в редакцию // Одесский листок. - 1913. - 22 октября.
8. ДАОО. - Ф. 2. - Оп. 7. - Спр. 514.
9. Ланге Н. Воспоминания о жизни и деятельности П. Г. Меликишвили // Труды Тбилисского государственного университета. - Т. 62. - Тбилиси, 1957. - С. XV - XXIV.

10. Что происходит на Кавказе // Одесские новости. – 1918. – 9 июля.
11. Украинская дипломатическая миссия в Грузию // Одесский листок. – 1919. – 18 февраля.
12. Грузинские консульства на Украине // Одесские новости. – 1918. – 4 июля.
13. Генеральное консульство Грузии в Одессе // Одесский листок. – 1918. – 17 сентября; В Грузинском консульстве // Одесский листок. – 1918. – 4 октября.
14. Грузинский консул в Одессе // Одесские новости. – 1918. – 8 октября.
15. Товарообмен с Грузией // Одесский листок. – 1919. – 11 января.
16. Приезд М. И. Скобелева // Одесский листок. – 1919. – 25 января.
17. В грузинском консульстве // Одесский листок. – 1919. – 9 марта.
18. Защита интересов иностранцев // Одесский листок. – 1919. – 15 августа.
19. Торговые отношения между Грузией и Украиной // Одесский листок. – 1918. – 24 сентября.
20. Мука для Грузии // Одесские новости. – 1919. – 29 января.
21. Учет военнообязанных и не-украинцы // Одесские новости. – 1918. – 31 октября; Отъезд военнослужащих, уроженцев Кавказа // Одесские новости. – 1918. – 21 декабря; Въезд в Грузию // Одесские новости. – 1919. – 26 января; В Грузинском консульстве // Одесские новости. – 1919. – 20, 30 августа.
22. Вынужденный отъезд грузинского консульства // Одесский листок. – 1919. – 23 августа.
23. ДАОО. – Ф. 16. – Оп. 95. – Спр. 377.
24. Телеграфная связь с Грузией // Одесский листок. – 1919. – 6 февраля.
25. Корреспонденция на Кавказ // Одесские новости. – 1919. – 15 февраля.
26. От грузинского консульства и миссии Армении // Одесские новости. – 1918. – 29 декабря.
27. Одесский листок. – 1919. – 4 сентября.
28. Правда об армяно-грузинском конфликте. Пресс-бюро при грузинском консульстве в Одессе // Одесские новости. – 1919. – 18 января; Протест армянского консула // Одесские новости. – 1919. – 22 января.

29. Армяно-грузинские взаимоотношения // Одесские новости. – 1919. – 1 февраля.
30. Азербайджанская Демократическая Республика. Внешняя политика. (Документы и материалы). – Баку, 1998. – 632 с.
31. Нота грузинского правительства Совнаркому // Одесский листок. – 1919. – 15 августа.
32. Беседа с генералом И. Н. Шиллингом // Одесский листок. – 1919. – 5 сентября; Деникин в Одессе // Одесские новости. – 1919. – 26 ноября.
33. Бенони Н. С. Грузинская «виза» // Южное слово. – 1919. – 4 сентября.
34. Протест грузинского консула // Одесские новости. – 1919. – 30 августа.
35. К ликвидации грузинского консульства // Одесские новости. – 1919. – 23 августа.
36. Положение Грузии // Одесский листок. – 1919. – 29 августа.
37. Благодарность епископа // Одесские новости. – 1919. – 23 августа.
38. Одесские новости. – 1919. – 24 августа.
39. Грузия и нынешний момент // Одесские новости. – 1920. – 14 января.
40. Грузинский консул Ушверидзе у генерала И. Н. Шиллинга // Одесские новости. – 1920. – 17 января.
41. ДАОО. – Ф. Р-1220. – Оп. 1. – Спр. 83.
42. Грузия и нынешний момент // Одесские новости. – 1920. – 14 января; Ушверидзе Е. Грузинская миссия В порту // Одесские новости. – 1920. – 21 января.
43. Грузия против большевиков // Одесский листок. – 1920. – 24 января; Грузия и нынешний момент // Одесские новости. – 1920. – 14 января.
44. Гостеприимство Грузии // Одесские новости. – 1920. – 21 января.
45. ДАОО. – Ф. Р-599. – Оп. 3. – Спр. 2.